

HĂRȚĂGANI UN STRĂVECHI SAT ROMÂNESC DIN DEPRESIUNEA BĂIȚA

Satul Hărțăgani face parte dintre localitățile mari ale județului Hunedoara, aparținând comunei Băița. El se întinde pe 4 văi, care-l împart în patru cătune: Carpeni, Racăș, Grelești și Gruieri. Localitatea Hărțăgani este dominată de câteva vârfuri care trec de 600 m, între care amintim piscurile: Setraș (1.080 m), Duba (969 m), Stogu (894 m), Coasta Niculii (755 m), Bulz (708 m), Runcu (654 m) și Cordurea (650 m) la care se mai adaugă altele care depășesc 500 m.

Satul Hărțăgani deși a făcut parte din diverse forme de organizare administrativă, domeniu al cetății Șiria, voievodatul Hălmaგიului, districtul Băiței, comitatul Zarand și respectiv județul Hunedoara și-a păstrat individualitatea sa. Cu o obârșie neaoș românească, satul a jucat un rol de frunte între localitățile hunedorene. Există aici o continuitate de locuire remarcabilă, care se întâlnește în puține localități. Familii amintite în diverse documente din secolele XVIII-XIX se continuă, prin urmașii lor, până în ziua de astăzi. Amintim familiile Rad, Bogdan, Hogman, Demian, Moga, Popa, Toma, Nicula, Trif, Faur etc.

Localitatea Hărțăgani a fost înscrisă pentru prima dată în documentele medievale, în anul 1439, sub numele de Herczegfalva¹. Majoritatea cercetătorilor înclină să creadă că numele său provine de la antroponimul Harțag². De altfel un „Herczeg cnez” este menționat la Hărțăgani cu prilejul conscrierii localităților domeniului cetății Șiria din anul 1525³. Satul Hărțăgani având terminația numelui său în –ani, este un sat specific românesc. Dar caracterul său etnic se distinge și mai clar după numele locuitorilor săi, după religie și organizare socială. El făcea parte din voievodatul lui Ștefan Moga,

---

¹ Coriolan Suci, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, 1966, p. 285.

² Mircea Valea, Anghel Nistor, Mihail Rudeanu, *Toponimie hunedoreană, de la daci la români*, Deva, 2002, p. 213.

³ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Vol. III, Cluj-Napoca, p. 520.

alături de alte 47 de sate, toate aflate în Zarand⁴. Voievozii din familia Moga, stăpâneau încă la 1415, în cadrul voievodatelor Băița, Căpâlna și Hălmagiu peste 50 de sate⁵.

În secolul al XVIII-lea situația locuitorilor din Zarand se agravează. După intrarea Transilvaniei sub stăpânirea Habsburgică, Curtea din Viena încearcă să atragă, prin promisiuni, o parte a românilor la religia catolică. Satele și locuitorii lor ortodocși pornesc mișcarea religioasă, pentru apărarea ortodoxiei, de la mijlocul secolului al XVIII-lea și tot de aici izbucnește sângeroasa răscoală condusă de Horea, Cloșca și Crișan.

Între corifeii care au condus cete de țărani documentele amintesc și pe locuitorul Ioan Mathias din Hărțăgani⁶. Documentele răscoalei mai consemnează și numele lui Vlad Mariș⁷, care a jucat un rol de conducător al cetelor de răsculați. După înfrângerea răscoalei cei prinși și cercetați refuză să recunoască participarea lor la evenimente. Vlad Mariș din Hărțăgani declară, în fața comisiei de anchetă că în momentul izbucnirii răscoalei „era cu plugul pe câmp, în hotarul satului Hărțăgani”⁸.

Urbariul din anul 1820 înfățișează situația iobagului supus apăsării stăpânilor maghiari. Satul Hărțăgani situat nu departe de regiunea auriferă de la Băița și Ormindea, aparținea, la 1820, la moșiile familiei Nalatzî. Iobagii de aici spuneau că înainte cu 30 de ani nu erau obligați să facă robotă decât timp de 2 săptămâni, cu „brâncile”⁹. Obligația de a munci cu plugul au răscumpărat-o plătind un florin de aur „pe tot anul”, „pentru că a fost obiceiul ăsta dinspre moșii noștri lăsat, da după aceea tot pe mai mulți ne-o strâns. Așa de 9 ani încoace facem 4 săptămâni de slujbe”¹⁰. În sat existau, la 1820,

---

⁴ David Prodan, *Domeniul cetății Șiria la 1525*, în AIIA, Cluj-Napoca, nr. III. 1960, p. 38.

⁵ Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 524.

⁶ Idem, *Revoluția populară de sub conducerea lui Horea*, București, 1984, p. 464.

⁷ *Ibidem*, p. 470.

⁸ David Prodan, *Răscoala lui Horea*, București, 1984, vol. II, p. 250.

⁹ Sabin Belu, *Contribuții la istoria satelor din Munții Apuseni în evul mediu (sec. XVI-XIX)*, în „Sargetia”, X, 1973, p. 203-212.

¹⁰ *Ibidem*.

un număr de 162 iobagi, împărțiți la 3 nobili Nalatzi, care erau obligați să presteze anual 4.014 zile, mai erau obligați să transporte de la Bobâlna la Hărtăgani 16 butoaie de vin, și rachiul ce se fierbea în sat precum și cercurile pentru butoaie și legăturile de tei pentru vie¹¹. Apoi mai trebuiau să dea 16 găini de Crăciun, 174 de pui de coponit (claponi) și 1.300 de ouă¹². Pentru arătură plăteau 612 zloți și mai dădeau 107 ½ „fonti de torsură și de țesut”¹³.

Hotarul satului era împărțit în două „Furduloaie”. Dintre săteni, câțiva aveau și baia (mina) lor și șteampuri, la care „alții cu brâncile lucrând, alți cu marhăle cărând din baie la șteampuri pietrele, sărzuiesc (câștigă) plata lor”¹⁴, și din asta și din negoț câștigau. De 10 ani încoace, spun sătenii, satul mai dădea dijmă (a zecea parte) din oi, capre, porci și din bucate și legume, „și noi înainte n-am dat, nici satele de noi aproape”¹⁵. Comparând obligațiile țaranului din Hărtăgani față de nobili, putem concluziona că ocupația sa de bază era creșterea vitelor, puțină agricultură și abia o mică parte se îndeletniceau și cu mineritul de aur. Locuitorii din Hărtăgani au participat direct sau indirect, sprijinind legiunile românești, și la evenimentele revoluționare desfășurate în Zarand în timpul revoluției române din anii 1848-1849. În bătălia de la Târnava de Criș, a căzut în luptă, Narița Iuon, din Hărtăgani, în vârstă de 40 de ani¹⁶. La 23 mai 1849, în Brad a fost omorât de către insurgenții unguri, Faur Nicolaj, în vârstă de 33 ani¹⁷. În documentul publicat se consemnează că a fost ucis la o incursiune a insurgenților inamici. A mai căzut victimă un al treilea locuitor din satul Hărtăgani. El era Rad Petru, de 50 de ani, omorât în București, în urma incursiunii maghiare din 23 mai 1849¹⁸.

---

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ Viorel Vânătoru, Elenuța Mărioara Vânătoru, *Un document privind revoluția de la 1848-1849 în comitatul Zarand*, în „Sargetia”, 21-24, 1988-1991, p. 243-252.

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ *Ibidem.*

După revoluția românilor din 1848 locuitorii comunei Hărțăgani depun serioase eforturi materiale pentru emanciparea prin cultură și școală a tinerilor din localitate. La 1/13 iunie 1860, comunitatea Hărțăgani se angaja că contribuie la înființarea gimnaziului din Brad, cu suma de 50 florini¹⁹. Parohia Hărțăgani era situată în clasa I-a a parohiilor din protopopiatul Zarandului, cărora le revenea repartiția de câte 50 florini²⁰. În protocoalele protopopiatului sunt însemnați banii primiți de la comunele bisericesti pentru cumpărarea caselor lui Francisc Zavatki „pe seama școalelor acolo înființătoare”²¹. Prin preotul Nicolae Matias (Mătieș) sunt achitați 10 florini²², la data de 15/27 iunie 1860. O nouă rată de 10 fl., este achitată de către același preot și la 16/28 februarie 1861²³.

A treia rată, de 20 fl. este depusă la protopopiat, de către preotul Nicolae Matias, la 18/30 iunie 1861²⁴. Încă de la înființarea ASTREI, o serie de preoți din protopopiatul Zarand devin membri ai Asociațiunii Transilvane pentru Literatura și Cultura Poporului Român, între care se află și preotul Nicolae Matieș din Hărțăgani, care achita cotizația de 2 florini²⁵. Aceeași sumă este achitată și de către cel de-al doilea preot din Hărțăgani, Nicolae Popovici²⁶. Publicarea actelor soboarelor din anii 1850 și 1860, determină o serie de preoți, la îndemnul lui Andrei Șaguna, să le achiziționeze pentru suma de 1 fl. Între cei 22 de preoți din tractul Zarand este însemnat și numele preotului Nicolae Mătieș din Hărțăgani²⁷. Pentru organizarea sinodului de la Sibiu, din 27 octombrie 1860, se cere de la parohii să achite diverse sume de bani, în funcție de mărimea și calitatea parohiei. Din Hărțăgani s-au cerut 6 fl., dar s-au achitat, într-o primă

---

¹⁹ Serviciul Județean Hunedoara a Arhivelor Naționale (în continuare SJHAN), fond *Protopopiatul ortodox Brad*, dos. 1/1855, f. 191.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, f. 124 v.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, f. 189.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, f. 188 v.